

„Sin Božji“ i „Sin čovječji“

Egzegetička studija. Napisao fra **Petar Vlašić**, franjevac.

Tko stane listati Sveto Pismo Novoga Zavjeta, nada sve Evandjelja, opazit će odmah, kako se tu Isusa nazivlje sa dva na oko protuslovna izraza; nazivlje Ga se naime „Sinom Božjim“ i „Sinom čovječjim“. Tko se pak pomnjojije zadubi u evanđeoski tekst, upast će mu u oči, što Isus nigdje o sebi izričito ne veli „Ja sam Sin Božji“, nego Ga tako drugi zovu; ako Ga pitaju, je li On Sin Božji, na to On jestno odgovara, ali On sam sebe nazivlje skoro vazda „Sinom čovječjim“, a nitko Ga drugi tako ne zove. Taj naziv „Sin čovječji“ spomenut je kod Mateja 32 puta, kod Marka 13, kod Luke 26 a kod Ivana 12 puta, i to, kako rekoh, vazda u ustima Spasiteljevim. Iznimka je samo kod Iv. 12, 34, gdje puk židovski rabi taj naziv, ali ipak tako, da se odnosi na riječi Isusove. Židovi naime vele Isusu: „Kako Ti govoriš, da Sin čovječji mora biti podignut? Ko je taj Sin čovječji?“

Jedan i drugi izraz odveć su elastični i u našim jezicima: tã i mi zovemo Boga svojim Ocem, te dosljedno svaki se od nas u neku ruku može zvati sinom Božjim; a opet svaki je od nas pravi sin čovječji, jer je rođen od drugoga čovjeka. U hebrejskom jeziku značenje ovih dvaju izraza još je elastičnije, jer su Hebrejci riječ = sin — u puno širem smislu shvaćali, nego li ju mi shvaćamo. No jer se ove riječi u Novom Zavjetu isključivo Isusu primjenjuju kao Njegova oznaka, to je jasno, da ih je Isus morao u nekom određenom smislu uzeti, da im je značenje obzirom na sebe ograničio, a tako isto da su to učinili i pisci novozavjetnih knjiga.

No koje je baš pravo značenje ovih dvaju izraza u N. Z. ? Ili točnije pitajuć: kako ih je Isus shvaćao; zašto je napose Isus sebe per antonomasiam zvao „Sinom čovječjim“, kad je

to isto i svaki pojedini Njegov slušatelj bio? Od vajkada je riješenje ovog pitanja zadavalo truda bogoslovcima, napose egzagetima; ne baš toliko prvi naziv „Sin Božji“ koliko onaj drugi „Sin čovječiji“, a važnost obiju izraza poskočila je u zadnje doba, kad ih se sa strane modernih kritičara stalo izrabljivati u svrhu, da se obori božanstvo Isusovo.

Ja ću u ovoj kratkoj raspravi nastojat da prikazem u što boljem svijetlu i da razjasnim značenje ovih dvaju naziva; no da slika bude potpunija, predočit ću prije cijenjenim čitateljima razna mnijenja starijih katoličkih egzageta i ona modernih kritičara, a onda ću iznijeti riješenje, koje po mom sudu ima najviše vjerojatnosti.

1. Stariji katolički egzagete.

Što se tiče prvog naziva „Sin Božji“ o tom nemamo baš različitih mnijenja. Svi se naime slažu u tom, da taj naziv, nadasve kad ga Isus potvrđuje ili kad ga Apoštoli izgovaraju, znači pravo naravno sinovstvo Božje, tako naime, da se Isus u potpunom smislu riječi može zvati Sinom Božjim, kao što se n. pr. Abel zove sinom Adamovim, Jakov sinom Izakovim, Salamun sinom Davidovim. To krasno razlaže među drugima sv. Ivan Zlatousti, tumačeč Mt. 16, 13—17, gdje je govor ob onoj svečanoj izjavi Petrovoj o Isusu: „Ti si Krist, Sin Boga živoga“. Sveti je Petar — veli Zlatousti — nazvao Isusa Sinom Božjim, a Isus na uzvrat kaže Petru: „A ja tebi velim Šimune, Bar Jonin (Sine Jonin), da si ti Petar itd.“ Petar spominje Isusova Oca, Isus Šimunova: mora dakle opstojati isti odnošaj roditeljski s jedne i s druge strane, inače prisposoba ne bi imala smisla. Jer je pak Petar iliti Šimun pravi sin Jonin u običnom smislu, slijedi, da je i Isus pravi Sin Božji. Kao da je htio Isus kazati Petru: „Jer si ti mojega Oca spomenuo i ja spominjem onoga, koji je tebe rodio. Kako si ti sin Jonin, tako sam ja Sin mojega Oca.“ Tako rečeni sv. Naučitelj¹.

Po isti način Hilarij, Atanasij i drugi sveti Oci, a s njima i Maldonat² ovu izjavu Petrovu ovako tumače: Zove Petar

¹ Hom. 54 in Mth. n. 2.

² Pripominjem već na početku, da ne mislim nizati razna djela sv. Otaca i dotičnih kat. egzageta, odakle sam uzeo ova tumačenja, a to s razloga, da ne nagomilavam navode; ta bo se njihova mnijenja nahode u tumačenju onih evand. teksta, gdje se nalaze ova dva izraza, kao što je za „Sin Božji“ kod Mt. 16, 14 a za „Sin čovječiji“ isto kod Mt. 8, 20 itd.

Isusa „Sinom Božjim“ naravnim, a ne samo posinovljenim (natura non adoptio). Iz Isusovih bo riječi slijedi, da je Petar izrekao nešto neobična; neobično pak ne bi bilo, da Ga je priznao Sinom Božjim u kojem drugom smislu, a ne u rečenom; jer se je i proroke i pravednike Staroga Zavjeta nazivalo „sinovima Božjim“ u širem smislu riječi. Zato baš dogmatičari u opće navađaju ovu izjavu Petrovu — kao i neka druga mjesta, gdje se na svečani način priznaje Isusa Sinom Božjim — kao jak dokaz u potvrdu božanstva Isusova. I potpunim pravom. Evadeoski kontekst ne dopušta drugog tumačenja, a u tom je i sva katolička predaja složna.

Drugčije je sa drugim nazivom: „Sin čovječji“ = *Filius hominis* = *ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου*. Većina kat. egzageta starih i mladih nazrijeva u ovom nazivu neko osobito mesijansko značenje, no razilaze se u potanjam razglabanju istog. Prije svega što se ima razumjet pod onim *τοῦ ἀνθρώπου* = čovječji, i na koga se odnosi, pa zašto se Isus zove njegovim sinom?

Bilo ih je — među drugima i Teofilakt, veoma uvaženi egzageta grčki — koji su pod onim „čovjekom“ razumijevali bl. Djevicu Mariju, te dosljedno tumačili, da je Isus s onim izrazom htio kazati, da je Sin Marijin. Apsolutno govoreć moglo bi se držat i ovo mnijenje, jer se riječ *ἄνθρωπος* = homo = čovjek, upotrebljava za označenje muškog i ženskog spola; no dobro je već Cornelij a Lapide opazio, da je ispred onog *ἀνθρώπου* spolnik *τοῦ*, koji označuje muški spol, a ne *τῆς*, pa je s tog pogleda sasvim neispravno ovo mnijenje.

Drugi to primjenjuju na Abrahama ili Davida, jer govore, da su njima učinjena obećanja o dolasku Mesijinu, koji će poteći iz njihova koljena: Isus je dakle htio ovim izrazom kazati, da je On zbilja onaj Sin Abrahamov i Davidov, kojega im je Bog obećao, a koji će biti Spasitelj sviju naroda.

Treći opet to razumijevaju o Adamu; govore naime, da je Isus hotio kazati, da i On potječe od Adama kao i ostali ljudi i da je sin njegov. Ne kaže ipak sin Adamov, nego naprosto „Sin čovječji“ u koliko je Adam čovjek „per eminentiam“: on bo je prvi čovjek i roditelj sviju. A možda se i zato Isus nazivlje sinom Adamovim, da pokaže neku sličnost među Sobom i Adamom. Kao što naime Adam nije imao zemaljskog oca, tako ga ni Isus nema. Drugi opet nalaze u hebrejskom jeziku potkrepu za ovo mnijenje. Hebrejski naime „sin čovječji“ kaže

se **בן אדם** (Ben Adam); može se dakle u našim jezicima prevesti: sin Adamov ili sin čovječji; jer **בן אדם** znači i Adama i čovjeka. Tako s nekojim drugima Cornelij a Lapide.

Nekoji opet egzagete — kao Maldonat — pod tim „čovjekom“, čigovim se sinom Isus nazivlje, ne vide nikoga, nego govore, da je Isus govorio prema osebnosti semitskog govora; kod Semita naime **בן אדם** = *υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου* = filius hominis = sin čovječji = ništa drugo ne znači, nego naprosto „čovjek.“

Kako se vidi, ima ovdje raznih mnijenja — ja sam iznio samo poglavitija — od kojih dojedno je u skladu s katoličkom naukom, no, izuzmemo li zadnje — sva su više ili manje nategnuta, silom umetnuta, pa ne zadovoljavaju. A kako su razna mnijenja o tom, na koga se odnosi onaj *ἄνθρωπος* = čovjek — tako su i razni nesuglasni odgovori, zašto se Isus zove sinom tog čovjeka. Jer već prema tomu, koga se razumijeva pod onim čovjekom, mora se iznaći različit uzrok, koji opravdava Isusov naziv. Najteže je odgovoriti onima, koji pod onim „sinom čovječjim“ razumijevaju naprosto čovjeka = rod ljudski. To je i Maldonat, glavni zastupatelj ovog mnijenja, opazio, pa se zato i napreže, da nađe kakov odgovor. On prebire po Starom Zavjetu i nalazi i tu izraz „sin čovječji“ = **בן אדם**, i to o Ezekijelu

proroku¹; no tu ne zove Ezekijel isti seoe tim imenom, kako to Isus u N. Z. čini, nego ga samo anđeli tako zovu. Maldonat tumači to ovako: Ezekijel je bio u čestom općenju s anđelima; ovi — anđeli — nebeski duhovi, bez mesa i krvi i samo na oko u čovječjoj naravi, zvali su tako Ezekijela, smrtnog čovjeka, baš zato da istaknu razliku, koja je među njime i njima. On bo je u istinu čovjek, oni su prividno u ljudskoj prilici, a u istinu su duhovi. Analogično tome tumači Maldonat i Isusov naziv. Isus bio je pravi Bog, pravi Sin Božji u užem i širem smislu. Zato su Ga apoštoli i nekoji drugi nazivali tim imenom. No Isus je također čovjek u potpunom smislu riječi; to je Isus htio da se znade, da se ne bi mislilo, da je On samo prividno

¹ U Ezekijelinoj knjizi.

čovjek. Eto razloga, zašto se On, kad o Sebi kao o čovjeku govori, nazivlje „Sinom čovječjim“ t. j. čovjekom.

Taj pak naziv „Sin čovječiji“ — ide dalje Maldonat — nije nipošto slavan, uzvišen, dali ponizan naslov, i zato ga apoštoli nigda nijesu tako nazvali. Isus je pak Sebe iz poniznosti tim imenom označivao, hoteći i tim kazati, da je On onaj prezreni čovjek, onaj patnik — *vermis et opprobrium hominum abiectio plebis*¹ — za kojeg proroci unaprijed kazaše.

Ovo Maldonatovo tumačenje lijepo je i sa dogmatičnog pogleda ne može mu biti prigovora; no tko ne uviđa, da je cijela ova argumentacija nekako bez čvrstih temelja, na koja bi se mogla osloniti, bez jakih dokaza, koji bi ju potkrijepili? Da li je baš trebalo Isusu isticati Njegovo čovječanstvo, kad je o tom svak bio uvjeren? Nigdje bo u Evandelju ne nalazimo ma jednoga, koji bi posumnjao o ljudskoj naravi Isusovoj, pače nasuprot toliko su Židovi bili stalni o Njegovom čovječanstvu, da su Ga na križ razapeli, jer se nazivao Sinom Božjim.² Rađe je dakle imao Isus isticati svoje božanstvo, nego li čovječanstvo.

Nego o tom dosta, a ne mislim ni druga katolička mnijenja spominjati ili već spomenuta pretresati. Mišljenje modernih katoličkih egzageta sudara se više ili manje sa onim, koje ću niže iznijeti, no prije bacit ćemo letimični pogled na moderne kritičare protestantske, da vidimo, što oni misle ob ovim dvjema izrazima.

2. Moderna kritika: *Harnack* — *Delitsch* — *Bousset*.

Golem je broj djela na polju moderne kritike, koja o Isusu raspravljaju, a u svim tima bar letimično dotiče se govor i naših dvaju izraza. Iz tog broja kritičara odabirem samo trojicu s razloga, da radnja ne bude duga, a opet ova trojica predstavnici su triju poglavitih struja, koje se opažaju u riješavanju religijoznih biblijskih pitanja. Prvi je čuveni berlinski profesor *A. Harnack*, bez sumnje najuvaženiji protestantski teolog, koji ovo naše pitanje — on ga s ostalim kritičarima zove „problemom“ — promatra sa dogmatične strane; drugi je glasoviti orijentalista *Fr. Delitsch*, koji ga promatra sa filologičnog stajališta, dočim treći *W. Bousset*, profesor u Göttingenu, popularizuje izvode

¹ Ps. 21, 7.

² Spor. Iv. 19, 7.: Odgovoriše Židovi Pilatu: mi imamo zakon i po zakonu našem valja da umre, jer načini sebe Sinom Božjim.

kritičara u svom veoma raširenom pučkom izdanju Isusova životopisa.

Prije nego li se upusti u pretres izraza „Sin Božji“, pripominje Harnack¹, da se moraju dvije stvari držati na umu: 1. Isus ne će, da Ga se shvaća dogmatično. Od svojih sljedbenika traži On samo, da obslužuju Njegove zapovijedi i ništa više. Dakle nikakovu vjeru u Njegovo božanstvo, mesijanstvo itd. 2. Isus je zvao Gospodara neba i zemlje svojim Bogom i Ocem, većim od sebe, jedino dobrim. Sve što ima, priznaje, da je primio od tog svoga dobrog Oca nebeskoga.

Ove dvije spoznaje temeljem su, na kojem Harnack gradi svoje tumačenje o „Sinu Božjemu“ i „Sinu čovječjemu.“ Budući da Isus ne će, da Ga se dogmatično shvaća, to Ga se mora prikazati u ruhu posve naravnom, pa s toga i onaj naziv „Sin Božji“ ne mora u sebi sadržavati ništa vrhunaravna. Što bi dakle to značilo, i zašto se Isus priznavao Sinom nebeskog Oca, Sinom Božjim? Harnack odgovara: Ne kao da bi Isus tim hotio označiti svoje nebesko porijeklo, naravno sinovstvo Božje; On je tim hotio označiti neki doticaj s višnjim Bogom, Ocem sviju ljudi. Isus se češće zadubio u promatranje nebeskog Bića, u ono sveto Biće, koje vlada nebom i zemljom. Pri tom razmatranju shvaćao je Boga kao svoga Oca, a Sebe kao Njegovog Sina; odatle se tumači Isusovo uvjerenje, da je On Sin Božji, naime zato što je poznavao Boga, a poznavao Ga je dobro, jer se često s Njim u razmatranju bavio, pače nitko Boga tako dobro ne poznaje kao On. Upoznavanje Boga jest dakle po Harnacku razlog, da se Isus držao Sinom Božjim. U tom smislu tumači berlinski profesor one Isusove riječi u Evanđelju: „Nitko ne poznaje Sina van Otac, niti tko poznaje Oca doli Sin i kome Sin očituje.“ „Sinom Božjim“ biti ne znači dakle ništa drugo nego dobro upoznavati našeg Stvoritelja, sveopćeg Oca i što Ga koji bolje poznaje, to se većim pravom može nazvati Sinom Božjim.

Dvoje se — ide dalje Harnack — ima tome pridodati: Isus je uvjeren, da nitko ne poznaje Boga kao On, a s druge strane čuti u sebi zvanje, da nauči i druge ljude Boga spoznavati. Svjestan toga On se drži kao od Boga poslanim, da ljude naučava. On je od Boga određeni Sin Njegov, Sin Božji puno

¹ A. Harnack: Das Wesen des Christentums — 5. izd. — Leipzig 1901 — str. 80. i dalje.

većim pravom, nego itko drugi. Drugo je pitanje, kako je Isus došao do te samosvijesti, naime da On Boga bolje poznaje no itko, te u tom nazrijevao sinovstvo Božje: to je, veli Harnack, Njegova tajna, niti će ju ijedna psihologija riješiti.

Čudno je zazbilja ovakovo Harnackovo razlaganje, no još je začudnije, što On nazivu „Sin čovječji“ podaje dublje značenje, nego li prvom. Nazivu naime „Sin čovječji“ priznaje Harnack sa većinom modernih kritičara mesijansko značenje, akoprem nije na čistu, u kojem smislu treba shvatit to mesijanstvo, jer se ne može točno označiti, što su sve Židovi pod „Mesijom“ razumijevali, a opet među raznim mnijenjima Židova ne zna Harnack točno, koje je mnijenje Isus prihvaćao. Prema tome odgovor na pitanje, što je Isus hotio kazati, kad je sebe nazivao „Sinom čovječjim“, ovisi ob odgovoru na pitanje, kako je Isus shvaćao to svoje Mesijanstvo. Evo u glavnom Harnackovog mišljenja:

Isus je bio u dubini duše svoje uvjeren, da je On Mesija, to je posve stalno, kao što je stalno i to, da u tom mesijanstvu ne vidi On ništa vrhunaravnog, božanskog. On je čovjek i ostaje takav, od Boga određen da ljude vodi k Bogu. To je Njegova mesijanska zadaća. Ovoj tvrdnji nalazi Harnack potvrdu u odgovoru, koji je dao Isus Ivanovim učenicima (Mt. 11, 2—6.). Kad su Ga ovi pitali u ime Ivanovo: „Jesi li Ti onaj, koji ima doći (Mesija) ili drugoga da čekamo?“ Isus im je odgovorio: „Idite i kažite Ivanu, što čujete i vidite: Slijepi progledaju, hromi hode, gubavi se čiste, gluhi čuju, mrtvi ustaju i siromašnima propovijeda se Evanđelje.“ Bez ikakvog prava i proti svakom egzegetičnom pravilu mimoilazi Harnack prve riječi Isusovog odgovora, a oslanja se samo na zadnje: „siromašnima propovijeda se Evanđelje“ te prema tome zaključuje, da je Isus shvaćao Svoje Mesijanstvo samo u tom, da propovijeda Evanđelje, da ljude privodi k Bogu. Inače to je logična posljedica — prema Harnackovoj nauci — Isusove samosvijesti, da je On „Sin Božji.“ Kao Sin Božji, naime kao najbolji poznavalac Boga, Isus je ćutio u sebi svijest dužnosti, da ljude upoznade sa tim Bogom, da po tom i oni — svi ljudi — postanu sinovima Božjim, kao što je i On. I ovdje Harnack navodi u potvrdu Evanđelje: „A koji Ga primiše, dade im vlast, da budu sinovi Božji.“ (Iv. 1, 12.).

Tako Harnack nečuvеноm smjelošću ide dalje, vazda navodeć Evandjelje i ne mareć, da se evandeoske riječi, pravilno tumačene, svom silom protive njegovim zaključcima. No on žrtvuje svaki egzagetski zakon svom subjektivnom teološkom nazoru i ne izvodi zaključke iz Isusovih riječi, kako ih Evandjeliste zabilježiše, već kako bi on — Harnack — hotio, da su ih zabilježili. Tad je naravna stvar, da će sve izaći na njegovu, te da se može pod „Sinom Božjim“ razumjeti nekog poznavaoца Boga, a pod „Sinom čovječjim“ pukog čovjeka Mesiju, širitelja slave Božje. No onda takovih Sinova Božjih i sinova čovječjih ima na sijaset u povjesti, te se ne da shvatit, zašto Isus sama sebe kao nekom posebnom oznakom tako nazivlje. Svi proroci Starog Zavjeta to bi bili, — a logično govoreć bio bi i Muhamed (i njemu slični) pravi „Sin Božji“ i „Sin čovječji“ u Isusovom smislu. Eto dokle dovodi razvodnjena moderna kritika. Po njoj se sve lasno daje spojiti, i crno s bijelim i svijetlo s tamnim. Jaki dokaz njezine neistinitosti.

Poput Harnacka i Delitsch¹ se obara na vrhuharavno značenje naših dvaju izraza, no stupa pri tom drugim putem. On zove u pomoć filologiju i orijentalna otkrića te veli, da baš u svijetlu klinčastih natpisa pojmimo pravo značenje obiju naziva. Babilonski „aplum“, znači „sin“ i „baštinik“; analogično tome bit će i značenje hebrejske riječi בן. Obadva naziva „Sin

Božji“ i „Sin čovječji“ znače Delitschu jedno te isto: Isusovo uvjerenje, da je On Mesija. Isprvice polagano, kasnije sve jače i jače budila se u Isusu svijest, da je On od Boga poslani Mesija, koji ima privesti svoj narod k luci spasenja. On se ne plaši sebe takovim i pred drugima otkriti. Bio je pak običaj onog doba, da se Mesiju zvalo „Sinom čovječjim“.²

Zove se Isus također „Sinom Božjim“, što se opet odnosi na mesijanski tekst 2 Psalma redak 7.: „Ti si sin moj, ja sam te danas rodio.“ Iz analogičnih klinčastih babilonskih natpisa zaključuje Delitsch, da je tu govor o posinovljenju, a ne o naravnom sinovstvu, tako da bi taj Mesija — u našem slučaju Isus — bio posinak, odabranik Božji, no u istinu pravi naravni

¹ Fr. Delitsch: Zur Weiterbildung der Religion. Stuttgart 1908. str. 14. i dalje.

² To se temelji na Danijelu 7, 13. „Vidjeh u videnjima noćnijem i gle kao „Sin čovječji“ idaše u oblacima nebeskim.

sin Davidov ili točnije govoreć sin Josipov. Da je tome tako, misli Delitsch, da nalazi odlučan dokaz u sirskom prevodu Matejevog Evanđelja, gdje u glavi 1. retku 16. stoji: „Jakov pak rodi Josipa. A Josip, kome bi zaručena Djevica Marija, rodi Isusa.“ Delitsch drži, da je to najstariji rukopis Evandeoski, što ih posjedujemo, da je po tom najvažniji i najistinitiji, a svi drugi teksti, u kojima stoji onaj obični izraz: „Jakov rodi Josipa muža Marijina, od koje se rodi Isus“, to su iskrivljeni prepisi i prevodi ovog prvobitnog Evanđelja.

Ne mislim upuštati se potanko u kritiku ovog sirskog Evanđelja, no moram sa svom odlučnošću naglasiti, da je posve krivo, što Delitsch drži ovaj sirski tekst prvobitnim i najstarijim. Prvi, kojemu je uspjelo da pročita i prouči ovo Evanđelje — F. C. Burkitt — tvrdi, da je ovaj prevod sirski preradba jednog grčkog Evanđelja, u kojem je pomenuti redak ovako glasio: *Ἰωσήφ, ὃ μνηστευθεῖσα παρθένος Μαριάμ ἐγέννησεν Ἰησοῦν τὸν λεγόμενον Χριστόν* = Jakov rodi Josipa, kome zaručnica Djevica Marija rodi Isusa, koji se zove Krist. — U svakom slučaju ovaj redak 16., kako stoji u sirskom prevodu, u očitom je protuslovlju sa cijelim kontekstom, gdje je također govor o vrhunarnom začecu po Duhu Svetom; pače u istom retku nazivlje se Mariju Djevicom. („Josip, kome bi zaručena Djevica Marija . . .“). Delitsch vidi u tom neki besmisleni umetak, neuspjeli pokušaj, da se izvrne povjesno rođenje Isusovo i prikaže ga se u dogmatičnom ruhu; no koliko se većim pravom iz doslije rečenoga može zaključiti, da je baš onaj izraz „Josip . . . rodi Isusa“ neuspjeli pokušaj sa strane protivnika božanstva Isusova (kojih je već u prvo doba kršćanstva bilo), kako bi se Isusa samo pukim čovjekom prikazalo.

Ono što su Harnack i Delitsch u znanstvenoj formi obradili, obradio je poznati urednik časopisa „Theologische Rundschau“¹ W. Bousset za šire krugove u malenom djelcu (u svemu 100 stranica) pod naslovom „Jesus“.² To djelce doživjelo u kratko doba treće izdanje, a raspáčano je preko 30.000 primjerkara. Teško je Boussetu odgovorit na pitanje: „tko je Isus i što je On htio“, jer nije moguće točno iz Evanđelja razabrati pravi

¹ Izlazi mjesečno jedanput u Tübingenu, nakladom J. C. Mohra.

² Izašlo u Tübingenu (3 izd. g. 1907.) kao dvostruki svezak religijozno-povjesnih pučkih knjiga (Religionsgeschichtliche Volksbücher). O našem pitanju raspravlja se tu u trećem poglavlju od str. 76—100.

povjesni život Isusov. Vjera naime prvih kršćana taj je život znatno preradila, iskitila, vrhunaravnim učinila. Jedno je svakako stalno, da se Isus gradio Mesijom svoga naroda, da je On o tom bio u dubini duše svoje uvjeren. No teško je odsjeći, kako je Isus shvaćao to mesijanstvo. Karakteristični su u tom pogledu naslovi, koje Isus sebi kao Mesiji pridjeva, među kojima se ponajviše ističu „Sin Božji“, „Sin čovječji“ i „Sin Davidov.“

Sa značenjem naziva „Sin Božji“ Bousset se u brzo snalazi, te sa svom izvjesnošću naglašuje: „Za vrijeme Isusovo naziv „Sin Božji“ nije značio ništa drugo, nego „Odabranik Božji“ = Mesija. Niti se smije — kako to neki učiniše a još i dandanas čine — pod ovim izrazom razumijevat kakovu dogmu u vrhunaravno Isusovo rođenje, u vječno sinovstvo Isusovo, akoprem su naši Evandeliste, pišuć u smislu prvih kršćana, davali ovom nazivu slično značenje.

Teže je Boussetu odgovorit na pitanje, što znači drugi naziv „Sin čovječji.“ Stalno je — veli on — da taj aramejski izraz ne znači drugo, doli u opće čovjeka, no opet jer ga je Isus kao posebnu oznaku za Sebe rabio, stalno je, da mu je morao dati neko osobito značenje, jer se inače ne bi tako općenitim imenom nazivao. Riješenje tog „problema“ nalazi Bousset u Isusu savremenoj židovskoj literaturi, poimence u Henockovoj knjizi. Tu se spominje očekivani Mesija kao „čovjeku slični“ ili naprosto „čovjek“. Isto se tako u ono doba općenito držalo, da se pod onim „Sinom čovječjim“, koga Danijel 7, 14. spominje, ima razumjeti Mesiju. Isus je to dobro znao, i zato namjesto da Sebe zove Mesijom, nazivao se „Sinom čovječjim“, što je jedno te isto. Kako ćemo vidjeti s ovog pogleda Bousset ima pravo, no nema pravo, kad niječe logične posljedice, koje slijede iz ovih premisa. On priznaje, da se Isus nazivao Mesijom baš s obzirom na Danijelov tekst, no u tom Mesiji ne vidi ništa više od prostog čovjeka, a ipak Danijelov tekst jasno govori o tom Mesiji, tom „Sinu čovječjemu“ kao o nekom nadzemaljskom biću, da valja zazbilja biti slijep pri zdravim očima, tko toga ne bi vidio. Pravo govoreći vidi to i sam Bousset i drugi racionaliste, ali ne će da tome prignu svoj razum, jer na njihovoj vagi vazda priteže ona strana, na kojoj stoji upisano: sve što u Starozavjetnim ili Novozavjetnim knjigama podsjeća na vrhunarnost, to se ima odbaciti i zanijekati, jer je nemoguće.

Slično spomenutoj trojici i drugi moderni kritičari riješavaju naše pitanje, a u istom smjeru rješavaju ga tako zvanu „katolički“ moderniste — kao što je Loisy — pa bi bilo suvišno ob ovom dalje raspređati, a i dosadno opetovano slušati maštanje i naklapanje tih kritičara. Rađe ćemo s toga mi sami uzet u pretres oba naziva, objektivno ih promotriti, da po mogućnosti otkrijemo njihovo pravo značenje.

3. Rješenje.

A) Opće značenje hebr. riječi בן.

Kao što je u hebrejskom jeziku mnogovrsno značenje riječi „otac“ i „brat“ tako je raznovrsno i značenje riječi בן = sin. Ne rabi se samo o sinu u užem smislu riječi, već i o daljnjoj rodbinskoj svezi, koja ima što odnosa sa sinom. Tako se n. pr. za doba Isusovo Židovi zvali sinovima Abrahama, akoprem je Abraham živio koje 2000 godina prije te je kroz to doba proteklo toliko pokoljenjâ. Pače ne samo o rodbinskoj svezi, već u opće Hebrejac rabi riječ „sin“ kad hoće da izrazi pripadnost nekog subjekta drugomu, da označi podređenost. Tako nalazimo na više mjesta Starog Zavjeta izraze:

בְּנֵי הַנְּבִיאִים „Sinovi proroka“ = učenici proroka; I. Kralj 20, 35. itd. „Sinovi Babilona“ = građani babilonski; Ezek. 23, 15. itd. „Sin smrti“ = onaj, koji je za smrt određen; I. Sam. 20, 31. itd. „Sin starosti njegove“ = rođen u očevoj starosti; Gen. 37, 3. itd.

Po isti način kad Hebrejac hoće da kaže o nekome, da je hrabar, krepostan, bogat, jer to uključuje u sebi neko posjedstvo, on će se opet poslužiti riječju sin te će kazati: sin jakosti (junak); sin zloće (opak čovjek); sin oholosti (oholica) itd.

U istom smislu — to je za nas najvažnije — nalazimo na nekoliko mjesta St. Zavjeta izraze „Sin Božji“ ili „Sinovi Božji.“ Tako n. pr.: Gen. 6, 2: videći sinovi Božji kćeri čovječje. Job. 1, 6: a jedan dan dođoše sinovi Božji, da stanu pred Gospodinom. Ps. 29, 1; Dajte Gospodinu, sinovi Božji, dajte Gospodinu slavu i čast. Ps. 82, 6: Rekoh: bogovi ste i sinovi Višnjega.

svi. Oz. 11, 1: Kad Izrael bješe dijete, ljubljah ga i iz Egipta dozvah sina svojega (dakle Izrael = „Sin Božji“).

Krivo bi bilo, a i heretično držati, da je na ovim mjestima govor o naravnom sinovstvu. Tu bo se sinovima Božjim zovu anđeli, kraljevi, suci, pače cio narod izraelski. Što se dakle hoće kazati tim izrazom? Ništa drugo nego neki vez s Bogom, neki uski odnošaj prama Njemu. Anđeli se zovu „sinovima Božjim“ s toga, što su kao Njegovi vojnici, sluge, ili jer su Mu bliži svojom naravi, nego li čovjek. Kraljevi i suci Božji su zamjenici na zemlji, od Njega imadu svu vlast (Omnis potestas a Deo); narod pak izraelski bijaše među tolikim drugim odabran za narod Božji, te su s toga svi Izraelci, a nada sve dobri i pobožni, u neku ruku sinovi Božji.

To bi dakle bilo u glavnome opće značenje hebr. riječi בֶּן = sin. Hoće se naime tim označiti, koji mu drago uži odnošaj prama drugome, nada sve podređeni odnošaj. To valja držati na umu, želimo li pravo shvatiti značenje naših dvaju izraza. No ne smijemo ni to zaboraviti, da značenje jedne riječi puno zavisi ob onome, koji ju izgovara, jer ne rijetko biva, da jednu te istu riječ jedan na jedan način, a drugi na drugi način pojima. Tako n. pr. riječ „Bog“, akoprem u suštini izražuje jedno vrhovno biće, ipak drugčije ju shvaća monoteista Židov, drugčije politeista Rimljanin, a drugčije idolopoklonac Egipćanin. Također neki izraz drugo znači u pjesmi, a drugo u znanstvenom djelu: jedno u ustima prostog seljaka, a drugo u učenjaka. Primijenimo sve ovo i na naš predmet, pa će nam riješenje biti puno lakše.

B) Posebno značenje naziva „Sin Božji“ = $\delta \text{ υἱὸς τοῦ Θεοῦ}$.

Na pitanje, što znači u evanđelju naziv „ $\delta \text{ υἱὸς τοῦ Θεοῦ}$ “ = Filius Dei = „Sin Božji“, možemo podati slijedeći opći odgovor: „Valja vidjeti, tko ga izgovara.“ Ta okolnost osobe najbolje će nam razjasnit značenje istog naziva. Ne možemo ga vazda uzet strogo u našem katol. smislu, da se tim naime hoće priznati Isusa pravim, naravnim Sinom Božjim, jednakim u bivstvu s Bogom Ocem. Ima i to značenje — bio bi heretik, tko bi se usudio to zanjekat — no ima na nekim mje-

stima i drugi, recimo tako, manji smisao, kao što su to već i sv. Oci opazili. To će nam jasno biti u primjerima.

U prvom poglavlju Ivanova Evanđelja (r. 44—51.) čitamo onu zanimivu epizodu o Natanaelu. Filip, od malo vremena učenik Isusov, privede k Isusu nekog svog prijatelja imenom Natanaela. Čim ovoga vidje Isus, reče mu: „Evo pravog Izraelca, u kom nema lukavstva.“ Nataniel nije nigda od prije s Isusom općio, pa će začuđeno reći Isusu: „Kako me poznaješ?“ Isus mu odgovori: „Prije nego te pozva Filip, vidjeh te, kad bijaše pod smokvom.“¹ Još više začuđen klikne Natanael: „Rabi (t. j. Učitelju)! **Ti si Sin Božji!** Ti si kralj Izraelov!“

Što je hotio Natanael kazati onim usklikom: „Ti si Sin Božji?“ Nekoji sveti Oci, među tima Cyril, Augustin, Dionisij, a s njima i Maldonat vide u tim Natanaelovim riječima priznanje božanstva Isusova, tako naime, da je Natanael zbilja držao, da je Isus pravi, naravni Sin Božji. No već sv. Hristostom, a s njime mnogi drugi uvaženi kat. egzagete drže tomu nasuprot, da je Natanael po svoj prilici Isusa shvaćao samo po sinkom Božjim (Filius adoptivus), dočim Cornelij a Lap. misli, da je Filip možda čuo od Ivana Krstitelja, da je Isus Sin Božji, to da je i Natanaelu priopćio, ali ni Filip ni Natanael nijesu bili na čistu, kako se to ima razumjeti. No najvjerojatnije jest, da Natanael ovdje shvaća Isusa Sinom Božjim u širem smislu, naime kao nekoga, koji je u nekom doticaju s Bogom ili kao Mesiju („Ti si kralj Izraelov“) ne razumijevajuć pri tom božansku narav Isusovu.² Nije bo lasno zaključiti, da će se u Natanaelu, zgoljnom Židovu, tako u brzo poroditi toli uzvišena spoznaja o Isusu. Nije isključena mogućnost, da je to Natanael po nadahnuću Božjem kazao, no to ne slijedi iz teksta, pače riječi, koje mu odmah na to Isus upravlja, pretpostavljaju drugo, naime da Natanael nije imao jasnoga pojma o Isusu, što se tiče bož. naravi, nego da Ga je naprosto držao Mesijom, shvaćajući to Mesijanstvo prema ondašnjem židovskom — više materijalnom — mišljenju. Isus naime veli: „Jer ti kazah, da te vidjeh pod smokvom, vjeruješ (da sam ja Mesija); vidjet ćeš više od ovoga“ (i onda ćeš viši pojam imat o meni).

¹ Po svoj prilici smjera Isus na neko doba, kad je Natanael u hladu razmišljao o budućem Mesiji i želio da dode.

² V. Th. Calme SS. CC.: *Evangile selon Saint Jean*. Paris 1906. str. 13. — L. Fonck: *Die Wundern des Herrn*. 2. izd. Innsbruck 1907. str. 314.

Slično bismo mogli tumačiti i nekoja druga mjesta u Evanđelju, kad bilo pojedinci, bilo mnoštva proglašuju Isusa Sinom Božjim. Shvaćaju naime to sinovstvo Božje u smislu Starog Zavjeta — kako smo gori vidjeli — kao uski odnošaj Isusov s Bogom, puno bliži, nego li je drugih ljudi. Tako sv. Ivan Zlatousti¹ govori o uskliku mnoštva nakon utišanja oluje: „U istinu ovo je Sin Božji“ (Mt. 14, 38.) veli, da nije mnoštvo u istom smislu nazvalo Isusa Sinom Božjim u kom i Petar; nije Ga naime mnoštvo shvaćalo kao rođena od Oca i jedne bitnosti s Njime, nego Ga za to zove narod „Sinom Božjim“, u koliko Ga je držao izvanrednim prorokom, odabranikom Božjim, Mesijom, kome bolje no ikomu drugomu čovjeku dolikuje naziv Sin Božji.

S druge strane opet imade u Evanđelju mjesta, gdje srećemo ovaj naziv, a koja se nikako drugčije ne mogu shvatiti, doli samo u smislu pravog, naravnog sinovstva.² Jedno od takovih mjesta jest svakome poznato priznanje Petrovo (Mt. 16, 13—20.): „**Ti si Krist Sin Boga živoga.**“ Da je Petar ovdje nazvao Isusa Sinom Božjim u nekom doslije neobičnom smislu, potvrđuje sam Isus, jer veli Petru, da on bez objave nije mogao doprijeti do takove izjave. No mi smo već gori vidjeli, da su mnogi drugi nazivali Isusa Sinom Božjim razumijevajuć to o posinaštvu (adoptio) ili o nekom odnošaju Isusovom s Bogom, te je dosljedno revelacija Petru bila samo u tom slučaju potrebna, da priznade — što doslije nije bilo poznato — Isusa pravim, naravnim Sinom Božjim, iste naravi s Bogom Ocem. Zato i jest ova izjava objava jak dokaz — koji uopće svi dogmatičari navode — u potvrdu božanstva Isusova.

Također kad je Kaifa na svečani način zapitao Isusa: „Zaklinjem Te živim Bogom, da nam kažeš, jesi li Ti Krist Sin Božji“, a Isus to potvrdio (Mt. 26, 63—64.), imaju se i ove riječi uzeti u užem smislu, naime da je govor o božanskoj naravi Isusovoj. Inače ne bi se moglo shvatiti, zašto bi poglavar svećenički bio razdro svoje haljine govoreći: „Ovaj huli na Boga.“ Nikakve hule na Boga ne bi bilo, da je ovdje govor o sinovstvu Božjem u kojem prenesenom smislu; tã poglavar svećenički dobro je morao znati, da je sav narod ži-

¹ Hom. 54. in Math. n. 1.

² Obzirom na ovo v. Dodatak pri svrsi ove rasprave.

dovski u istom Sv. Pismu bio nazvan „Sinom Božjim“, dosljedno da se i Isus mogao takovim zvati.

Po isti način kad Apoštoli bilo u Evanđelju, bilo u svojim poslanicama Isusa nazivlju „Sinom Božjim“, ima se to razumjeti u užem smislu, o bož. naravi Isusovoj. To se jasno razabira već iz drugih riječi, kojima obično popraćuju ovaj naziv. Tako n. pr. kod Ivana nalazimo (1, 18.) da je On „jedinorođeni Sin, koji je u krilu Očevu“ (*μονογενής Θεός*, kako imaju neki grčki teksti t. j. „Jedinorođeni Bog“). Kod Pavla (Hebr. 1, 3.), da je On „sjajnost slave i obličje bića Božjega (*χαράκηρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ* t. j. odraz Božje substancije = jednak u naravi s Bogom); da je vječan: „Krist jučer i danas i On je na vijeke“ (Hebr. 13, 8.), po kome je sve učinjeno, što je na nebu i što je na zemlji.“ (Kol. 1, 16.) Tako i na tolikim drugim mjestima.

Nerazumljivo je s toga, što Harnack i drugi racijonaliste tumače ovaj naziv kao neku evolucionističku ideju Isusovu o Njegovom poznavanju Boga, ili kad mu u opće niječu svaku objektivnu istinu u užem smislu riječi, tumače ga samo o nekom posinaštvu ili o nekom odnošaju Isusovom s Bogom. Dopustit ćemo, da ima gdje i taj smisao, no na većini mjesta u knjigama Novog Zavjeta znači pravo i naravno sinovstvo Božje, kako se to iz okolnosti, u kojima je izrečen ovaj naziv, i iz drugih riječi, koje ga prate, jasno razabira.

C) Posebno značenje naziva „Sin čovječji“ = *ὁὐὸς τοῦ ἀνθρώπου*.

Izvan svake je sumnje, da hebrejski izraz **בן אדם** =

„Sin čovječji“ filologično govoreć ne znači drugo, nego naprosto „čovjek“. No jer Isus — kako spomenusmo — upotrebljava ovaj naziv specifično za sebe, a za nikoga drugoga, očito je, da ga je On shvaćao u nekom posebnom smislu, te po tom riješenje ovog pitanja zavisi o tom, što je Isus hotio kazati nazivajuć sebe „Sinom čovječjim“ i zašto taj naziv upotrebljava.

Značajno je, kako Isus sebe nazivlje Sinom čovječjim prvi i zadnji put u svom životu — kako to Evanđeliste zabilježiše. Prvi put susrećemo taj izraz u poznatom razgovoru sa Natanaelom, kad je Isus kazao: „Zaista, zaista vam kažem: otsele ćete vidjeti nebo otvoreno i anđele Božje,

gdje se penju i silaze k Sinu čovječjemu“ (Iv. 1, 51). Zadnji put Isus se tako zove pred Kaifom, kad je odgovorio jestno na Kaifino pitanje, da li je On Sin Božji, pa pridodao: „Od-sele ćete vidjeti sina čovječjega, gdje sjedi s desne strane sile na oblacima nebeskijem“ (Mt. 26, 65.). Na jednom dakle i drugom mjestu — a i na nekim drugim mjestima u Evandelju — obavit je ovaj naziv nekim neobičnim sjajem, nekim vrhunaravnim značenjem, a oba nas mjesta sjećaju na važno Danijelovo proročanstvo u gl. 7. retku 13. te daju naslućivati, da se na nj odnose. Evo doslovce, što tu Danijel veli:

„Vidjeh u viđenjima noćnijem i gle, kao **Sin čovječji** idāše s oblacima nebeskim... I dade mu se vlast i slava i carstvo, da mu služe svi narodi i plemena i jezici; vlast je njegova vlast vječna, koja neće proći i kraljevstvo se njegovo neće rasuti.“

Kako se na prvi mah vidi, velika je sličnost među evanđeoskim tekstom i Danijelovim, te možemo slobodno ustvrditi, da je Isus uzeo ovaj naziv iz Danijela. Hotio je naime kazati, da je On onaj „Sin čovječji“, koga Danijel u svojem proročanstvu spominje. Tako drži većina novijih kat. egzageta,¹ a i nekoji stariji; pače to isto priznavaju i moderni kritičari. I u tom se skoro svi slažu, da su taj izraz u Isusovo doba Židovi općenito tumačili o budućem Mesiji. To se prilično jasno razabira iz nekih apokrifnih spisa², napisanih prvog vijeka po Isusu, kao što su Henochova knjiga, IV. knjiga Ezdre, gdje se također Mesija nazivlje „čovjekom, — čovjeku sličnim — sinom čovječjim — sinom žene.“

Isus je bez sumnje u istom smislu uzeo taj izraz, te ga sebi primijenio kanoti pravome „Sinu čovječjemu = Mesiji“, o kome Danijel govori. No zašto je Isus odabrao baš taj Danijelov naziv, da sebe Mesijom naznači? Moguće za to, da Židove lakše predobije za svoje mesijanstvo; jer ako su oni držali, da se pod onim Danijelovim „Sinom čovječjim“ razumijeva Mesija,

¹ Spor. L. Fonck: Die Parabeln des Herrn. Innsbruck 1904. str. 139.

² Apokrifni spisi zovu se one knjige, koje su negda od nekih bile držane nadahnutima, no koje u istinu takove nijesu i zato ih nema u Kanonu sv. Pisma. Ne slijedi, da su heretične — akoprem ima i takovih — niti, da je sve lažno u njima; ima i tu koje zrnice istine, a nada sve puno nam služe da upoznademo mišljenje onog doba, u kojoj su napisane.

a Isus izričito veli, da je On taj „Sin čovječki“, pa raznim čudesnim djelima potvrđuje istinitost svojih riječi, logično slijedi, da Ga Židovi moraju držati obećanim Mesijom.

Možda je i zato Isus odabrao ovaj Danijelov izraz, jer su u njemu uključene uzvišene, božanske vlastitosti. Tom Sinu čovječjemu, veli Danijel — služiti će svi narodi i plemena i jezici; vlast je njegova vlast vječna i kraljevstvo se njegovo ne će rasuti. Tu se lijepo ističu dvije naravi u jednoj osobi: narav ljudska, jer se veli „Sin čovječki“, narav Božja, jer ta ista osoba — Mesija — vječan je i gospodar svega. Gdje je dakle Isus mogao naći zgodnijeg naziva, da sebe označi Mesijom; On, koji je zazbilja jedna osoba sa dvije naravi kao pravi Bog i pravi čovjek?

Moglo bi se i drugih vjerojatnih razloga iznijeti, zašto se Isus hotio ovim nazivom zvati; dogmatičari i egzagete u istinu ih iznose svu silu. Stalna se ipak ne može ništa ustvrditi, jer Evandeliste toga ne zabiljižiše, niti nam je nepogrešivo učiteljstvo Crkve to otkrilo. Svakako živa je istina, da posve krivo sude moderni kritičari, kad govore, da je Isus hotio ovim nazivom poučiti nas, da Ga smatramo prostim čovjekom, a nipošto Bogom, jer smo vidjeli, da je Isus rabio ovaj naziv odnosno na Danijela 7, 13, a tu se taj Sin čovječki prikazuje ne samo čovjekom, već ujedno nekim nadzemaljskim, božanskim bićem. I to je istina, da nas ovaj naziv, dobro promotren, može potaknuti na sve to veću ljubav prema tome slavnom Sinu čovječjem, prema tome Bogu-čovjeku Spasitelju našem, jer sadrži u sebi duboko otajstvo utjelovljenja Božje Riječi. To je valjda imao pred očima Apoštol naroda, kad je ono Filipljanima pisao: „Ovo da se misli među vama o Isusu, da On, ako je i bio u obličju Božjem, ipak je ponizio samoga sebe uzevši obličje sluge, postavši kao i drugi ljudi i na oči nađe se kao čovjek. Zato Ga i Bog uzvisi, darova Mu Ime, koje je vrhu svakoga imena: tako da se u Ime Isusovo mora pokloniti svako koljeno onijeh, koji su na nebu i na zemlji i u paklu, i svaki jezik mora priznati, da je Gospodin Isus Krist u slavi Boga Oca.“ (Fil. 2, 5—12.)

S ovim riječima velikog Apoštola završujem ovu kratku raspravu.

Dodatak.

Odnosno na moje gornje tumačenje naziva „Sin Božji“ važno je, što je u tom pogledu izašlo u dekretu „Lamentabili sane“ slavno vladajućeg Pape Pija X. (izdan 3. srpnja 1907.) Među drugim osuđenim propozicijama modernistâ, nalazi se i ova (pod br. 30.)

In omnibus textibus evangelicis nomen Filius Dei aequivalet tantum nomini Messias, minime vero significat Christum esse verum et naturalem Dei Filium.

Dvoje se iz ovoga dade zaključiti: 1. Osuđena je nauka modernista, prama kojoj nigdje u Evanđelju naziv „Sin Božji“ ne znači, da je Isus pravi naravni Sin Božji; dakle imade u Evanđelju mjesta, gdje se o Isusu veli, da je pravi naravni „Sin Božji.“ 2. Imade opet mjesta, gdje se taj naziv može shvatiti u prenesenom smislu, gdje dakle ne znači pravo, naravno sinovstvo Božje, već da je Isus Mesija, ne pridijevajuć tom Mesiji božansku narav. Jedan ili drugi smisao mora se prema raznim okolnostima ustanoviti.

Ovo sam navlaš pridodao, da se izbjegne svako nesuglasje u pogledu gornjeg tumačenja i naziva „Sin Božji.“

